

Els Witte

NATIEVORMING IN BELGIË

**Tweehonderd jaar
historische representaties
rond 1830**

Inhoud

Voorwoord 9

Enkele inleidende begrippen 15

Het complexe concept van de natiestaat 15

De verspreiding van de nationale sentimenten in de samenleving 23

De contestatie van het Belgisch-nationalistische discours 27

De impact van de internationale context en de buurlanden 30

De rol van de historische representaties 33

De producenten van de historische representaties 36

De impact van de open benadering op de structuur van dit boek 41

DEEL I: CONTEXTGEGEVENS 49

1. Natievorming en contestatie in de moeilijke beginperiode (1828-1850) 51

Afremmende factoren 51

De natiebouwers 53

De producenten van historische werken met een natievormende inslag 57

Het republikeins-radicalere tegendiscours 61

De auteurs van orangistische tegendiscoursen 64

Auteurs van historische werken met een Vlaamse of Luikse oriëntatie 67

De omslag van 1848-1849 71

2. De natie bedreigd en verdeeld (1850-1890) 75

Een sterke focus op de natievorming? 75

Een versplinterd nationalistisch aanbod 79

Flamingantisme, Vlaamsgezind progressief liberalisme en Nederland 85

- Het verraad van 1831 in het publieke debat 92
- Aanvallen op 1830 in socialistische kringen 96

3. Het hoogtepunt van de Belgische natievorming versus de ontluikende subnaties (1890-1940) 101

- Een samenleving gevoelig voor nationalisme 101
- De historici en de toename van de productie over 1830 109
- Het België van 1830 door de Vlaamse beweging aangevallen en geamendeerd 120
- Een Groot-Nederlandse of een Vlaamse historiografie? 126
- Waalse beweging en Waalse geschiedenis 131

4. Het nationalisme en de nieuwe geschiedenis (1945-1990) 137

- Het Belgisch-nationalisme in het verlengde van de oorlog en na de oorlog 140
- Het antifinalisme, het possibilisme en het comparatieve Lage Landen-denken 145
- De nieuwe geschiedenis in België 153
- De nieuwe geschiedenis en het 1830-onderzoek 160

5. Nationalisme, subnationalisme en (de)constructivisme (1990-heden) 171

- Het nationalisme in de millenniumperiode 171
- Nationalisme en subnationalisme in het Belgische federale model 175
- De historische habitus onder invloed van maatschappelijke en ideologische wijzigingen 180
- De geschiedschrijving van de millenniumperiode en het ontstaan van België 187

Nabeschuiving 199

DEEL II: DE HISTORISCHE REPRESENTATIES 205

- 1. Een land met een eigen verleden en een eigen identiteit?** 209
 - Het belang van een oud verleden 210
 - De strijd voor vrijheid en onafhankelijkheid 215
 - Een land met een eigen volk en een eigen identiteit 220
 - Een verleden met catastrofes 226
 - Een eigen naam 229

- 2. Een onmogelijke hereniging gevolgd door een onvermijdelijke revolutie?** 235
 - Het verhaal van tegenstellingen, mislukkingen en een geslaagde revolutie 236
 - Over politieke problemen met of zonder oplossingen 241
 - Onevenwicht tussen Noord en Zuid* 242
 - Een verlicht despotisch regime?* 245
 - Controverses rond godsdienst en kerk* 249
 - Economische welvaart versus fiscale problemen* 253
 - Onderwijs, wetenschap en een controversiële taalpolitiek* 257
 - Van oppositie naar revolutie 260

- 3. Een Belgische, een gestolen of een proletarische revolutie?** 265
 - Het Belgische narratief: ontstaan en evolutie 266
 - De gestolen revolutie 272
 - Een proletarische revolutie 278
 - Nieuwe accenten 283

- 4. De Oranjes: een gehate of geliefde dynastie?** 291
 - Tussen onderhandelen en geweld 292
 - De Prins van Oranje op de Belgische troon? 298
 - Belgische orangistische hulp aan de coups en het leger van de Prins 303
 - Het Belgische orangisme: gemarginaliseerd en herschreven 309

- 5. Een moderne constitutionele, parlementaire monarchie?** 315
 - De missie van de Belgische grondwet 316
 - De monarchie en de historische debatcultuur 327
 - Het unionisme en de grondwet 337

6. Een authentieke nationalistische revolutie? 347

De historici van de 19de eeuw en hun discoursen over het
Belgisch-nationalisme 347

Het nationalisme van Pirenne: bloei en ondergang 353

De verbeelde natie gedeconstrueerd 360

De revolutie en de natiegevoelens 367

7. Een revolutie van subnaties? 375

Een sluimerend thema (1830-1890) 375

De doorbraak van de Vlaamse en Waalse tegendiscoursen (1890-1950) 378

1830 volgens de wallinganten en de Groot-Nederlanders 381

Tussen verwetenschappelijking en federalisme 390

Nabeschouwing 399

Afkortingen 412

Eindnoten 413

Personenregister 487

Voorwoord

Over de belangrijke rol die de geschiedenis in de samenleving speelt, is al veel nagedacht en geschreven. Denken we maar aan een aantal betekenisvolle sociale functies. Geschiedenis richt zich op de transformaties in de maatschappij, reflecteert vanuit kritische studies op verleden, heden en toekomst en zorgt op die manier voor het historische besef. Tot de zelfkennis van de eigen tijd levert ze zo eveneens een wezenlijke bijdrage. Ze werkt ook mee aan het ontstaan en de opbouw van nieuwe identiteitsdimensies. In haar zoektocht naar de waarheid, een belangrijk maatschappelijk doel, achterhaalt ze dikwijls het verborgene. Ze ontleent bovendien sociale erkenning aan het in scène brengen van het herinneren. Ze markeert immers het heden in het verleden en de samenhang tussen beide. In bepaalde situaties verdrijft ze het verleden en dat kan therapeutisch werken. Culturele erfenissen overdragen, ook al zijn die niet meer zo nauw verbonden met het cultuuri-deaal dat lang domineerde, behoort eveneens nog tot de maatschappelijke opdrachten van de geschiedenis.

Maar toch mogen we niet uit het oog verliezen dat dit alles hoofdzakelijk gebeurt via vertogen, beeldvorming en representaties. De samenlevingen uit het verleden verschijnen namelijk in een systeem van representaties. En ook al is die band niet mechanisch, toch veranderen die beelden naarmate de samenleving ook wijzigt. Representeren is bovendien een kwestie van sociale praktijken, want het wordt tot stand gebracht door historici die daartoe een welbepaalde methode en een retorica inschakelen om de lezer te overtuigen. Omdat ze in de samenleving aanvaard worden als de mediator tussen verleden, heden en toekomst, hebben historici een zekere autoriteit over dit verleden, bepalen ze welke stemmen uit het verleden gehoord worden, maken zij de keuzes en beslissen ze welke feiten en bronnen het dichtst bij de historische waarheid aanleunen. Het verleden wordt dus benaderd zoals zij het nodig en nuttig achten. Als wetenschappers reflecteren, creëren en formuleren ze deze beelden, communiceren erover, willen overtuigen en voeren desgevallend ook het publieke debat.

Totaal onafhankelijk doen ze dit intellectuele werk niet. De Franse socioloog Pierre Bourdieu en zijn navolgers hebben al overtuigend aangetoond dat

er tussen de personen, de maatschappelijke structuren en de ideeën een interdependentie bestaat. Meer concreet betekent dit dat de historici de invloed van de samenleving ondergaan. Die band is permanent aanwezig, er is ook steeds sprake van een zekere wisselwerking en op wat langere tijd doet ook de heroriëntatie van het denken zich gelden. De band met de samenleving zorgt voor spanningen tussen historici die hun activiteiten vooral wetenschappelijk willen invullen en geen politieke doelen willen dienen enerzijds en de politieke machthebbers die de dienstverlening aan de samenleving centraal willen stellen anderzijds. Representaties zijn dus meestal niet vrij van een bepaalde politieke geladenheid.

Ook de sociale positie van de historici als intellectuelen zorgt voor interdependentie. Ze maken immers deel uit van en zijn actief in het historische veld, zodat de sociale posities die ze daarbinnen uitbouwen en vooral het symbolische kapitaal dat ze er verwerven vrij bepalend zijn. Vooral die laatste factor is een onmiskenbaar element in de competitie tussen de generaties of in de strijd om de autoriteit en de wetenschappelijke macht in het historische veld. De persoonlijkheid van de historicus kan al evenmin helemaal uitgeschakeld worden. Het zoeken naar de historische waarheid sluit immers niet zelden aan bij de eigen belangstellingspolen, bij waarden en maatschappelijke engagementen. Maar om de historische vertogen aanvaard te krijgen, moeten ze zich ook aan de kritiek van de *peers* onderwerpen. De eisen van de discipline, op het vlak van zowel de bestudeerde onderwerpen als de methode, dienen dus in acht te worden genomen. De discipline is immers het werk van de historici als collectiviteit. Zij concipiëren, produceren de eisen, dragen ze over en bewaken ze. Kortom, allemaal sociale factoren die in de loop der decennia onderhevig zijn aan grondige wijzigingen en voor veranderlijke en wisselvallige geschiedenisbeelden zorgen. Als we het over een langere termijn bekijken, relativeren ze ook niet zelden sterk de betekenis van deze beelden, zeker als verschillende communicatieve strategieën, al dan niet manipulatief, de dynamiek veroorzaken. Een heel complex proces dus, dat nog het best begrepen kan worden aan de hand van heel concrete voorbeelden.

In dit boek wil ik de lezer een voorbeeld geven van de wijze waarop zo'n proces verloopt. Een maatschappelijk relevant thema, onderzocht over een lange periode, is er het meest geschikt voor. Daarom nam ik het ontstaan van België en zijn natiestaat in de periode 1828-1840 als onderwerp en onderzocht ik de historische representaties voor een voldoende lange periode, van 1825 tot heden, zowat tweehonderd jaar dus. Om de interpretaties degelijk te kunnen analyseren moet de onderzoeker vertrouwd zijn met het thema. Het aantal

bijdragen dat ik er in de loop der jaren aan wijdde, is daar misschien wel een garantie voor.

Hoe ben ik nu te werk gegaan? Het thema ontleden veronderstelt natuurlijk de aanwezigheid van een omvangrijk en vooral representatief corpus van verlogen en een aangepaste analysemethode. Het aantal werken en artikels dat ik analyseerde, is bijzonder talrijk en omvat verschillende genres: Belgische politieke geschiedenissen, werken en bijdragen over de betrokken periode en over de revolutie van 1830 in het bijzonder, handboeken uit het secundair onderwijs, bij voorkeur opgesteld door vakspecialisten, en de belangrijkste recensieartikelen. In totaal meerdere honderden werken en bijdragen. Vervolgens ging ik op zoek naar de dominante thema's en de wijzigingen die ze ondergingen, naar de communicatiestrategieën, de taal en de retoriek die ingeschakeld werden en spoorde ik vooral de vertekeningen en mystificaties op. Maar ook naar de rechtzettingen en de demystificaties ging ik systematisch op zoek. Hoe en wanneer verliep dat proces? Omdat ik het globale proces zo goed mogelijk wilde begrijpen, moest ik echter bij de samenleving in haar geheel proberen aan te sluiten, bij de grote groep historici die zich in de loop der jaren met de beeldvorming bezighielden en bij de historische discipline waarbinnen ze opereerden. De contextualisatie is, zoals altijd, dus van het grootste belang.

In dit boek gaat het bijgevolg om de Belgische natievorming, maar ook over de discoursen die zich ertegen afzetten en alternatieven vooropzetten. Een complexe materie, zodat het nuttig is om de meest centrale begrippen vooraf te definiëren. Zo weet de lezer waarover ik het heb als ik in de loop van het verhaal bepaalde termen gebruik. Aan de eigenlijke analyses gaat dan ook een inleiding over de begrippen en de methode vooraf. Het boek is vervolgens opgebouwd rond twee delen.

Deel één bevat de contextgegevens. De natievorming wordt als factor en tegenfactor in de samenleving onderzocht, evenals de maatschappelijke en ideologische rol van de historici. Ik probeer ook de discipline bloot te leggen, waardoor dit deel op heel wat plaatsen de vorm van een historiografisch overzicht krijgt. Die drie onderdelen worden in vijf hoofdstukken thematisch-chronologisch benaderd. In de beginperiode (1830-1850) staat de vrij moeizame doorbraak van de natiestaat centraal, veroorzaakt door de aanwezigheid van nog meerdere verzetsbewegingen. In de tweede helft van de 19de eeuw zijn die bewegingen nog niet verdwenen en wordt het negatieve klimaat nog versterkt door de levensbeschouwelijke gespletenheid die de samenleving dan kenmerkt. Een hoge bloei kennen de historische representaties van de Belgi-

sche natiestaat dan nog niet. Die zal pas doorbreken in de periode 1890-1950, vooral onder invloed van het oorlogsnationalisme, ook al begint men nu al te kampen met heftige tegendiscoursen, zowel aan flamingantische als aan wallingantische kant. Al deze communautaire vertogen zullen vanaf de jaren 1950 tot vandaag domineren, waarbij ook het internationalisme en later het federalisme een sterke rol zullen spelen. Op het terrein van de discipline zal de 'nieuwe geschiedenis' en wat later het constructivisme voor de demystificatie en de deconstructie van de representaties zorgen. In de hoofdstukken vier en vijf wordt daar verslag van uitgebracht.

Deel twee vat de resultaten samen van het onderzoek naar het ontstaan, de evolutie en de wijzigingen van de representaties en legt zoveel mogelijk de band naar het contextgedeelte. In totaal worden zeven hoofdthema's met al hun subthema's geanalyseerd, die tot doel hebben de thematiek zoveel mogelijk in haar geheel te coveren. In de nabeschuiving volgt dan de synthese van het proces. Welke hoofdvragen heb ik aan het materiaal gesteld? Is België wel een oud land met een eigen identiteit? Is hereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden onmogelijk geweest en had dit een onvermijdelijke revolutie in 1830 tot gevolg? Was het een Belgische, een gestolen of een proletarische revolutie? Waren de Oranjes vijanden of vrienden? Bracht de revolutie wel een constitutionele, parlementaire monarchie tot stand? Ging het in 1830 om een authentieke nationalistische revolutie? Of om een revolutie van subnaties?

Uit de antwoorden op al deze vragen blijkt dat de keuze van dit thema bijzonder interessant is geweest. Het is dan ook een boek geworden over de geschiedenis van verdraaiingen, vertekeningen, overdrijvingen met veel treffende en onbekende voorbeelden, met veel triomfantelijke verhalen die er eigenlijk geen waren en met de inschakeling van verschillende mystificerende communicatiestrategieën. Maar ook een boek met veel verzwegen onderwerpen, die nu wel aan bod komen. Het verraad van de Belgische overheden (regering en militairen) tijdens de orangistische coup van 1831 is daar het frappantste voorbeeld van. Voor het eerst wordt de representatie van dit boeiende verhaal uit de doeken gedaan. Maar ook de rol van de republikeinen en de radicalen, die jarenlang verborgen bleef, komt nu aan het oppervlak. Over deze zwijgcultuur bevat dit boek dan ook tal van nieuwe en verrassende gegevens. Maar het is ook een boek vol rechtzettingen geworden. Vooral vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw en soms begeleid door heftige discussies en polemieken, ziet men de demystifiërende historici aan het werk, ondersteund door hun 'nieuwe geschiedenis.' Tot slot is het ook een boek dat nog naar tal

van fundamentele lacunes wijst. Is geschiedenis immers niet een discussie zonder einde? De Belgische ontstaansgeschiedenis maakt er kennelijk geen uitzondering op.

Rest me nog de bijzonder aangename taak om de collega's te bedanken die als peerreviewers wilden optreden: Bruno De Wever en Harry van Velthoven, specialisten in de natievorming, en Claire Billen en Walter Prevenier, voor wie de historiografie weinig geheimen heeft. Dankzij hun kritische lectuur won deze tekst ontegensprekelijk aan duidelijkheid en scherppte en werden bepaalde omissies ongedaan gemaakt. Ik dank hen oprecht voor deze erg waardevolle hulp. Uitgever Wim Verheije en uitgeefster Patricia Defour van uitgeverij Mantau verdienen eveneens veel dank. Met beiden werk ik al jarenlang samen en vooral met Wim Verheije zijn er ondertussen vriendschappelijke banden gegroeid. Ook hij nam de tekst kritisch door, terwijl Patricia op velerlei vlakken zorgde voor een keurige tekst en een prettige lay-out, en samen zochten we ook naar een gepaste cover. Hopelijk zal de lezer door zowel de inhoud als de vorm dus aangenaam verrast kunnen worden.

Els Witte

Brussel, juni 2024

© 2024 Uitgeverij Manteau / Standaard Uitgeverij nv, Franklin Rooseveltplaats 12,
B-2060 Antwerpen en Els Witte

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk september 2024

Tekst: Els Witte

Omslagontwerp: Herman Houbrechts

Omslagillustratie: Ferdinand De Braekeleer, *De inhuldigingsplechtigheid van koning Leopold I*
op 21 juli 1831, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (Brussel), inv. 1371,
foto: J. Geleyns (johan@artphoto.solutions)

Auteursfoto: Koen Broos

Vormgeving binnenwerk: Ready2Print

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de
redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele
schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen
voorkomen.

ISBN 978 90 223 34083 7

D/2024/0034/49

NUR 680